

EFEKTI PROMJENE KAMATNE STOPE NA PROFITABILNOST BANKARSKOG SEKTORA REPUBLIKE SRPSKE

Vitomir Slijepčević¹

SAŽETAK

Rast, razvoj i opstanak banaka u bankarskom sektoru Republike Srpske, kao i u drugim nacionalnim bankarskim sistemima, je u direktnoj vezi sa ostvarenom profitabilnošću. Primarni zadatak ovog rada je utvrditi vezu između promjena u visini prosječne godišnje efektivne kamatne stope i ostvarenog nivoa profitabilnosti u istom vremenskom periodu. Cilj ovog istraživanja je predstaviti efekte promjena na osnovne pokazatelje bankarskog poslovanja, a posebno na ostvareni nivo dobiti i kako su se ostali pokazatelji ponašali u odnosu na promjene u visini kamatne stope. U radu su korišćene osnovne statističke metode istraživanja, sinteze i analize, komparacije, grafičkog predstavljanja, te apstrahovanja dobijenih rezultata. Provedeno istraživanje pokazalo je visok nivo zavisnosti profitabilnosti banaka od promjene u visini kamatne stope. Krediti i depoziti su imali konstantan rast i uočljivu stabilnost tokom posmatranog perioda u odnosu na baznu godinu. Tek u prvom kvartalu 2023. godine dolazi do pada depozita za oko 292 miliona KM u sektoru privatnih, javnih i državnih preduzeća, bankarskih i nebankarskih finansijskih institucija, te vladinih institucija.

KLJUČNE RIJEČI: banke, efektivna kamatna stopa, krediti, depoziti, dobit.

EFFECTS OF INTEREST RATE CHANGES ON THE PROFITABILITY OF THE BANKING SECTOR OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

SUMMARY

The growth, development and survival of banks in the banking sector of the Republic of Srpska, as well as in other national banking systems, is directly related to achieved profitability. The primary task of this paper is to determine the relationship between changes in the average annual effective interest rate and the achieved level of profitability in the same time period. The aim of this research is to present the effects of changes on the basic indicators of banking operations, especially on the achieved level of profit and how the other indicators behaved in relation to changes in the interest rate. Basic statistical methods of research, synthesis and analysis, comparison, graphic presentation, and abstraction of the obtained results were used in the paper. The conducted research showed a high level of dependence of banks' profitability on changes in the interest rate. Loans and deposits had a constant growth and noticeable stability during the

¹ Vanredni profesor, Slobomir P Univerzitet, Bijeljina, rimotiv@yahoo.com

observed period compared to the base year. Only in the first quarter of 2023, there is a drop in deposits by about 292 million KM in the sector of private, public and state enterprises, banking and non-banking financial institutions, and government institutions.

KEYWORDS: banks, effective interest rate, loans, deposits, profit.

UVOD

Razvijenost privrednog sistema bilo koje nacionalne ekonomije zavisna je, i u direktnoj je vezi sa razvijenošću finansijskog sistema te zemlje. Zato promjene koje se dešavaju u finansijskom sistemu imaju značajne efekte na privredni sistem. Bankarski sistem, kao integralni dio finansijskog sistema, je najvažniji izvor finansiranja privrede kao osnovne poluge razvoja zemlje. Zato promjene koje se dešavaju u bankarskom sektoru Republike Srpske imaju efekte na ukupni rast i razvoj zemlje, zaposlenost, bruto društveni proizvod i ostale makroekonomske pokazatelje.

Ovo istraživanje obuhvata vremenski period od 1.1.2017. do 31.12.2022. godine. To je period relativne stabilnosti bankarskog sektora. Ukupan broj banaka je osam i ostao je isti. U tom periodu došlo je do promjene vlasnika dvije banke². Ukupna neto aktiva veća je za 2.718 miliona KM, krediti za 923 miliona KM, depoziti za 2.214 miliona KM, a dobit za 43 miliona KM. Krediti i depoziti su imali konstantan rast iz godine u godinu, prosječna efektivna kamatna stopa je do 2020. godine imala konstantan pad da bi 2021. i 2022. zabilježila rast i izašla na nivo iz 2017. godine. Dobit je imala značajnije oscilacije, da bi 2021. i 2022. godine zabilježila značajniji rast u odnosu na 2017. godinu.

Prema zvaničnim izvještajima Agencije za bankarstvo Republike Srpske bankarski sektor je relativno stabilan. Međutim, imajući u vidu prethodni period, od vremena nastanka ovog sektora do danas, mnogi rizici mogu značajno da ugroze stabilnost bankarskog sektora, a u prethodnom periodu obično su bili „nevidljivi“ za regulatora, sve dok se nisu desili. Pored toga, treba imati u vidu i globalna kretanja na finansijskim tržištima, a koja bi mogla uticati na bankarski Sektor Republike Srpske. Drugo pitanje je način korišćenja dobiti od strane vlasnika banaka. Mnogi od njih redovno isplaćuju maksimalne dividende i time smanjuju stabilnost vlastite banke, a time i bankarskog sektora Republike Srpske.

PREGLED RANIJIH ISTRAŽIVANJA

Profitabilnost bankarskog sektora Republike Srpske značajno utiče na njegovu stabilnost, ali je i osnovni motiv poslovanja svake pojedinačne banke. Korišćenje ostvarenih benefita je stvar upravljačkih odluka vlasnika banaka. Zbog toga menadžment banaka ima zadatak da adekvatno upravlja svojom profitabilnošću. Kretanje svih bankarskih stavki, kako aktive, tako i pasive, značajno utiče na nivo ostvarenja datog zadatka, a kroz politiku kamatnih stopa se reguliše nivo ostvarenja obima poslovanja koji najviše utiče na ostvarenje postavljenog cilja poslovanja.

Bošnjak, V., Alibegović, Dž. u svom radu (Bošnjak, V., Alibegović, Dž., 2021.) istraživali su uticaj strukture kapitala na profitabilnost banaka u Federaciji Bosne i Hercegovine. U zaključku svog rada oni konstatuju: „Nadalje, rezultati ukazuju da profitabilnost banaka raste kako raste nivo finansiranja aktive internim izvorima, odnosno dobiti i kapitalom.

2 Pavlović International Bank a.d. u Naša banka a.d. i Sberbank a.d. u Atos bank a.d.

Negativna veza između poluge i neto profitne marže ukazuje na to da pasiva banaka u FBiH u velikoj mjeri zavisi od depozitne osnove, što je jedina opcija za banku koja posluje na tržištu, na kojem je tržište duga i kapitala još u povojima. U vrijeme negativne kamatne stope, finansiranje depozitima nije skupo, ali u uslovima više kamatne stope efikasniji bi bio pristup finansiranju na domaćem finansijskom tržištu. Finansiranje lokalnih banaka na međunarodnom finansijskom tržištu, pored upitnog i otežanog pristupa, nedostatka upućenosti i iskustva, visokih troškova, uvijek sadrži u sebi komponentu rizika zemlje, što dodatno poskupljuje sredstva.“

Alihodžić, A. u svom radu (Alihodžić, A., 2022.) istraživao je vezu između profitabilnosti banaka u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Hrvatskoj i privrednog rasta u tim zemljama. „Rezultati uzročnosti dati po zemljama potvrđuju tezu da postoji jednosmerna uzročnost koja se kreće od profitabilnosti banaka do privrednog rasta. Dobijeni empirijski rezultati potvrđuju argument da trenutni obrazac profitabilnosti banaka potiče ekonomski rast u odabranim zemljama u razvoju (Bosna i Hercegovina, Srbija i Hrvatska). Dakle, rezultati istraživanja sugerišu da postoji pozitivna veza i korelacija između profitabilnosti banaka i privrednog rasta.“

Šabović, Š. u svom istraživanju (Šabović, Š., 2014.) bavio se rizikom kamatne stope u bankarstvu. „Promene u tržišnim kamatnim stopama mogu da ugroze profitabilnost banke, zbog povećanja cena i smanjenja prihoda aktive. Poslednje decenije su periodi promenljivih kamatnih stopa. Banke se suočavaju sa novim i teško predvidljivim promenama na tržištu. Mnoge banke pretrpele su velike gubitke usled izloženosti riziku kamatne stope. Rizik kamatne stope predstavlja mogućnost promene kamatne stope u budućnosti. Usled promene kamatne stope banke mogu iskazati velike gubitke u svom poslovanju. Posledica nastanka neočekivanog rizika kamatne stope je smanjenje kamatnih prihoda i uvećanih kamatnih troškova. Rezultat toga je manja kamatna marža, manji prihod i manja vrednost aktive. Promene nivoa kamatnih stopa direktno ugrožavaju prihode banke.“

Račić, Ž., u svom radu (Račić, Ž., 2013.) istraživao je uticaj veličine banaka na izloženost kamatnom riziku. „Važno je istaći i to da je, za razliku od američkih banaka, profitabilnost banaka iz Republike Srbije u pozitivnoj korelaciji sa njihovom veličinom. To je važna činjenica iz razloga što profitabilnost predstavlja važan stub obrane od izloženosti riziku kamatne stope. Dakle, veće banke u Republici Srbiji su profitabilnije od svojih manjih oponenta, usled čega je i njihova izloženost kamatnom riziku manja. Pozitivna korelacija između veličine banaka i profitabilnosti je u saglasnosti sa hipotezom o relativnoj tržišnoj snazi banaka (relative market power hypothesis), kao i sa hipotezom o efikasnoj strukturi banaka (efficient-structure hypothesis) (Berger, 1995, p. 406). S druge strane, domaće banke sa manjim tržišnim učešćem su u kriznim uslovima primorane da primenjuju ofanzivnije kreditne i investicione strategije, što ih izlaže većem kamatnom riziku.“

Biorac, A., u svom radu (Biorac, A., 2011.) bavila se istraživanjem savremenih koncepta za utvrđivanje profitabilnosti banaka. „Fund Transfer Pricing danas predstavlja jednu od najvećih promena koje su se desile u oblasti upravljanja aktivom i pasivom. Upravljanje kamatnim rizikom zavisice od usvojene ALM strategije. Defanzivna strategija, rezervisana je za menadžment koji ima za cilj da neutrališe (smanji) podložnost svojih bilansnih pozicija na promene kamatnih stopa. U slučaju ofanzivne strategije, menadžment banke će anticipirati povećanja ili smanjenja kamatnih stopa i na osnovu toga povećavati ili smanjivati bilansni gep radi ostvarivanja većeg profita.“

Kamatna stopa je moćan instrument upravljanja profitabilnošću banaka, a koju menadžment banaka koristi shodno zahtjevima vlasnika, stanju na finansijskim tržištima i odnosima ponude i potražnje za kreditima.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Bankarski sektor Republike Srpske je na kraju 2022. godine imao ukupno 8 banaka sa mrežom od 280 organizacionih jedinica i 2.946 zaposlenih. Ukupna neto aktiva iznosila je 9,757,20 miliona KM, kapital 1.216,00 miliona KM, a dobit 139,30 miliona KM, krediti 5.792,9, a depoziti 7.595,20 miliona KM. Bruto bilansna aktiva bilježi rast od 177,7 miliona KM ili 2%, a neto bilansna aktiva veća je za 205,9 miliona KM ili 2% u odnosu na kraj 2021. godine. Neto dobit je veća za 16,5 miliona ili 13% u odnosu na kraj 2021. godine. Sve banke su iskazale pozitivan finansijski rezultat. ^{Štednja stanovništva} imala je pad za ^{118,5 miliona KM ili 3% u odnosu na kraj 2021. godine. Oročena štednja}, a koja učestvuje sa ^{71,8% u ukupnoj štednji stanovništva,} je manja za ^{138,7 miliona KM ili 8% .3}

Tabela 1. Pregled osnovnih bankarskih pokazatelja 2017-2022

PREGLED KREDITA, EFEKTIVNE KAMATNE STOPE, DEPOZITA I DOBITI BANAKA SA SJEDIŠTEM U REPUBLICI SRPSKOJ U PERIODU 2017-2022 GODINE u milionima KM								
Godina	Kredit	Bazni indeks kredita, bazna godina 2017.	Ukupna (prosječna) ponderisana efektivna kamatna stopa %	Bazni indeks EFKS, bazna godina 2017.	Depoziti	Bazni indeks depozita, bazna godina 2017.	Dobit	Bazni indeks dobiti, bazna godina 2017.
2017.	4,870.00	100	6.04	100	5,381.00	100	96.20	100
2018.	5,006.00	103	5.66	94	6,050.00	112	85.04	88
2019.	5,463.00	112	5.73	95	6,406.00	119	96.60	100
2020.	5,494.00	113	5.55	92	6,515.00	121	60.80	63
2021.	5,705.00	117	5.68	94	7,499.00	139	122.80	128
2022.	5,793.00	119	6.03	100	7,595.20	141	139.30	145

Kretanje osnovnih bankarskih pokazatelja posmatrali smo kroz vremenski period od šest godina pošto je to period najmanje turbulencije u bankarskom sektoru Republike Srpske. Za baznu godinu odredili smo 2017. godinu i pratili stanje promjena najvažnijih pokazatelja bankarskog poslovanja u odnosu na baznu godinu. Indeks kredita pokazivao je konstantan rast kroz čitav vremenski period, a isto se ponašao i indeks depozita.

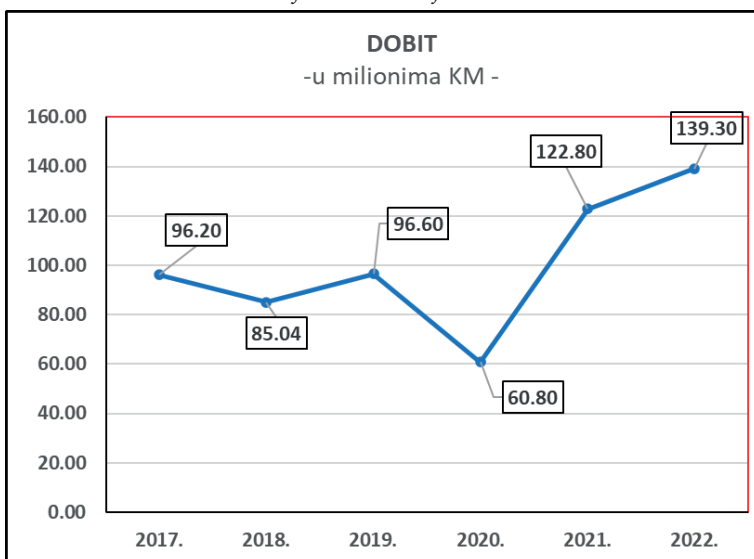
Indeks efektivne kamatne stope i indeks dobiti pokazivali su sličan trend. Svaki put kada je padao indeks efektivne kamatne stope, padao je i indeks dobiti, a što pokazuje zavisnost ostvarene dobiti od visine efektivne kamatne stope. Veću profitabilnost banke su značajno ostvarivale kroz povećanje kamatne stope.

Grafikon 1. Kretanje efektivne kamatne stope

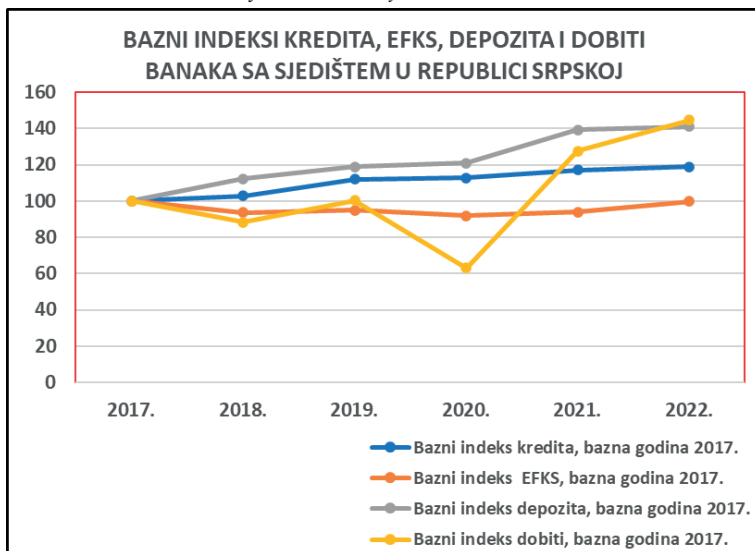
Najviša efektivna kamatna stopa u posmatranom periodu bila je 6,04% 2017. godine, a najniža 5,55% 2020. godine i od tada kreće njeno povećanje. Danas smo svjedoci opšteg rasta kamatne stope na svjetskom nivou kao sredstva za suzbijanje inflacije kroz obuzdavanje potrošnje.

Grafikon 2. Kretanje dobiti

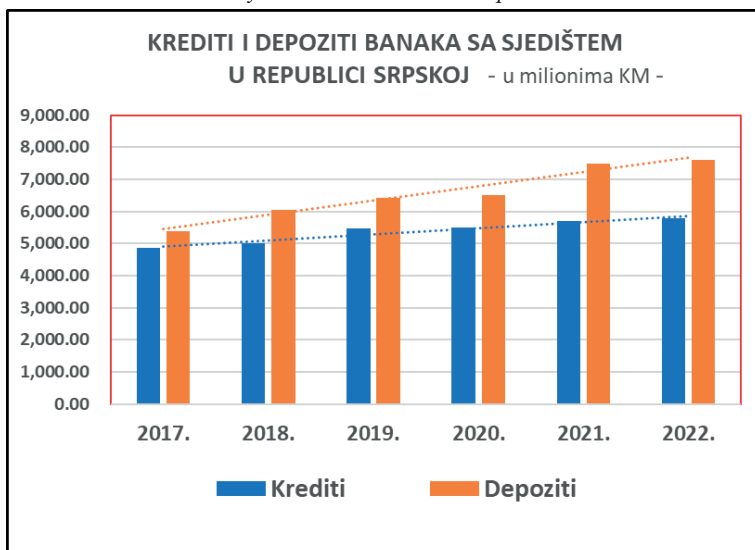
Profitabilnost bankarskog sektora Republike Srpske mjerili smo ostvarenim nivoom neto dobiti. Najveću vrijednost neto dobiti bankarski sektor je ostvario 2022. godine u iznosu od 138,30 miliona KM, a najmanju 2020. godine u iznosu od 60,80 miliona KM.

Grafikon 3. Kretanje baznih indeksa

Ako se posmatra kretanje baznih indeksa efektivne kamatne stope, kredita, depozita i dobiti u dužem vremenskom periodu onda oni mogu da prikažu trend kretanja razvoja bankarstva u jednoj nacionalnoj ekonomiji, ali i šire. Mi se kroz ovo istraživanje bavimo relativno kratkim vremenskim periodom i zato možemo sa značajnom dozom opreza konstatovati međusobnu zavisnost navedenih parametara. Krediti i depoziti su u direktnoj vezi, kao i kamatna stopa i ostvarena dobit.

Grafikon 4. Odnos kredita i depozita

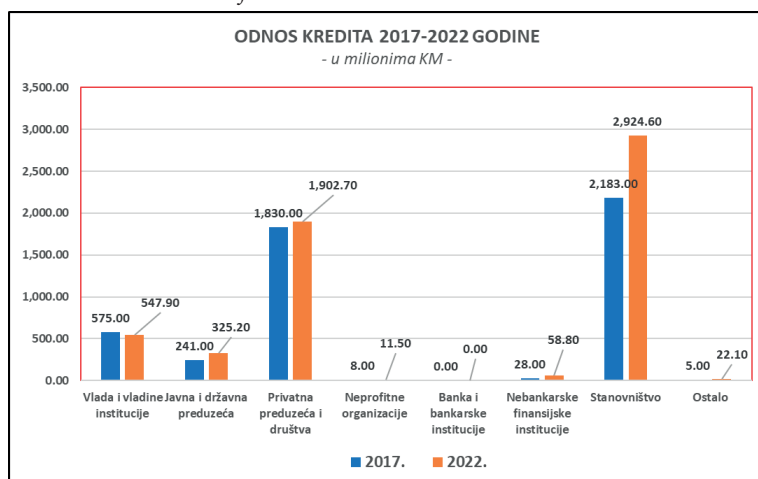
Visina kredita 2017. godine iznosila je 4.870,00 miliona KM, a 2022. godine 5.793,00 miliona KM što je povećanje za 19%. U istom periodu depoziti su 2017. godine iznosili 5.381,00 milion KM, a 2022. godine 7.595,20 miliona KM što predstavlja rast od 41%. Vidljivo je da plasmani kredita ne prate rast depozita, a što direktno utiče na profitabilnost.

Tabela 2. Sektorska struktura kredita

ODNOS KREDITA 2022/2017 GODINE U BANKARSKOM SEKTORU REPUBLIKE SRPSKE			
u milionima KM			
Korisnik kredita	2017.	2022.	INDEKS
Vlada i vladine institucije	575.00	547.90	95
Javna i državna preduzeća	241.00	325.20	135
Privatna preduzeća i društva	1,830.00	1,902.70	104
Neprofitne organizacije	8.00	11.50	144
Banka i bankarske institucije	0.00	0.00	0
Nebankarske finansijske institucije	28.00	58.80	210
Stanovništvo	2,183.00	2,924.60	134
Ostalo	5.00	22.10	442
UKUPNO	4,870.00	5,792.80	119

Najveći iznos kreditnih sredstava odlazi u potrošnju stanovništva, a radi se o 44,80% ukupnih plasmana 2017. godine. Nivo potrošnje stanovništva, kroz kredite date stanovništvu, je porastao 2022. godine na 50,50% ukupno plasiranih sredstava u Republici Srpskoj. Udio privatnih preduzeća u plasmanima kredita iznosio je 37,60% u 2017. godini, a 32,80% u 2022. godini. Zemlja u kojoj su krediti dati stanovništvu veći od kredita plasiranih privredi je siromašna zemlja. Interes banaka je disperzija kredita i zato se „okreći“ stanovništvu, a preduzetnicima se zahtijevaju značajne garancije koje oni obično ne mogu ispuniti.

Grafikon 5. Sektorska struktura kredita

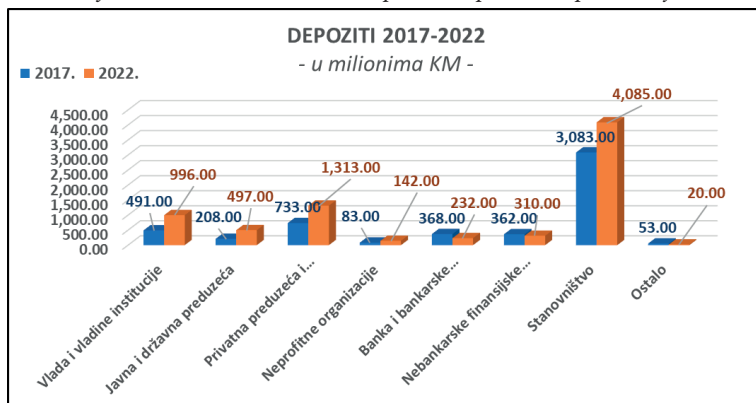
Takvo stanje značajno utiče na makroekonomske pokazatelje, a posebno na bruto društveni proizvod, standard stanovništva, zaposlenost i druge parametre. Udio javne potrošnje kroz kredite date vladi i vladinim institucijama činio je 11,80% 2017. godine, a 9,50% 2020. godine. Značajnije zaduženje Vlade i vladinih institucija je za očekivati u 2023. godini zbog prispljelih obaveza.

Tabela 3. Sektorska struktura depozita

ODNOS DEPOZITA 2022/2017 GODINE U BANKARSKOM SEKTORU REPUBLIKE SRPSKE			
u milionima KM			
Vlasnik depozita	2017.	2022.	INDEKS
Vlada i vladine institucije	491.00	996.00	203
Javna i državna preduzeća	208.00	497.00	239
Privatna preduzeća i društva	733.00	1,313.00	179
Neprofitne organizacije	83.00	142.00	171
Banka i bankarske institucije	368.00	232.00	63
Nebankarske finansijske institucije	362.00	310.00	86
Stanovništvo	3,083.00	4,085.00	133
Ostalo	53.00	20.00	38
UKUPNO	5,381.00	7,595.00	141

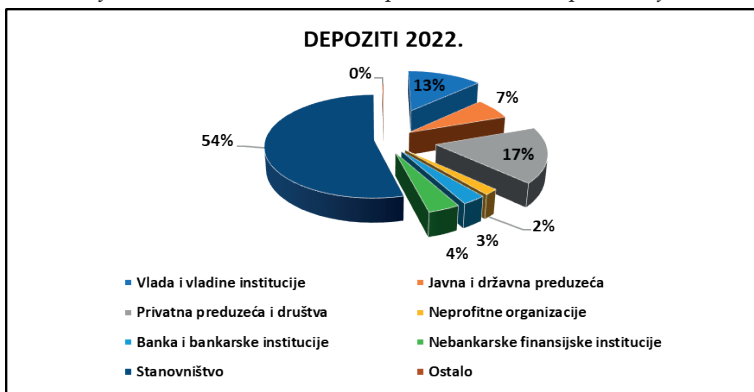
Depoziti, kao najvažniji izvor finansiranja, imali su konstantan rast. Najveći udio u strukturi ukupnih depozita 2022. godine čine depoziti stanovništva od 54%, zatim depoziti privatnih preduzeća i društava od 17%, Vlade i vladinih institucija 13%, te svi ostali 16%. Ukupni indeks depozita 2022. godine iznosio je 141.

Grafikon 6. Sektorska struktura depozita u apsolutnim pokazateljima

Kada paralelno posmatramo indeks depozita i indeks kredita, za isti vremenski period, onda uočavamo znatno sporiji rast plasiranih kredita što je posljedica niske privredne aktivnosti u zemlji, niske kreditne sposobnosti, kako privrede, tako i stanovništva, te neadekvatnih poslovnih odluka menadžmenta banaka.

Grafikon 7. Sektorska struktura depozita u relativnim pokazateljima

Na jednoj strani rastu troškovi po osnovu prikupljenih depozita, a na drugoj strani se ne vrši plasiranje prikupljenih sredstava. Adekvatno finansijsko upravljanje podrazumijeva konstantno optimalno upravljanje svim stavkama aktive i pasive banke.

ZAKLJUČAK

Promjene u visini kamatnih stopa u bankarskom sektoru Republike Srpske značajno utiče na profitabilnost banaka. To svakako ne znači da su kamatne stope jedini faktor koji utiče na profitabilnost. Prevažodno to su upravljačke odluke, kreditni rizici, rizici likvidnosti i solventnosti, ponuda i potražnja za kreditima, depozitima, razvijenost i likvidnost nacionalne privrede, veličina banaka, te regulatorni zahtjevi. U posmatranom periodu depoziti i krediti imali su konstantan rast. Premda je bankarsko tržište Republike Srpske malo, kao i ukupno tržište Bosne i Hercegovine, u narednom periodu je za očekivati prelijevanje negativnih efekata svjetske krize i na bankarsko tržište naše zemlje.

LITERATURA

1. Alihodžić, A.: Da li profitabilnost banaka utiče na privredni rast: Primeri banaka pojedinih zemalja Zapadnog Balkana: Udruženje banaka Srbije: Bankarstvo, vol 51, br. 1. str. 70-99: Beograd, 2022.
2. Biorac, A.: Found transfer pricing – Savremen koncept za utvrđivanje profitabilnosti. Udruženje banaka Srbije: Bankarstvo, 7/8, str. 62-87: Beograd, 2011.
3. Bošnjak, V.: Uticaj strukture kapitala na profitabilnost banaka u Federaciji Bosne i Hercegovine: Udruženje banaka Srbije: Bankarstvo, vol 50, br.3. str. 73-108: Beograd, 2021.
4. Račić, Ž.: Komparativna analiza uticaja veličine banaka na izloženost HPR-a kamatnom riziku: Razvijeno finansijsko tržište vs. Finansijsko tržište Republike Srbije: Visoka škola strukovnih studija, Škola biznisa, broj 1/2013, str. 1-11: Novi Sad, 2013.
5. Šabović, Š.: Upravljanje rizikom kamatne stope: Akademija strukovnih studija Kosovsko Metohijska: Ekonomski signali: poslovni magazin, vol. 9, br. 1, str. 35-33: Leposavić, 2014. <https://doi.org/10.5937/ekonsig1401035S>
6. https://abrs.ba/public/data/documents/2346/20221231_Izvjestaj_o_stanju_bankarskog_sistema_RS.pdf

7. https://abrs.ba/public/data/documents/2097/20211231_Izvjestaj_o_stanju_bankarskog_sistema_RS.pdf
8. https://abrs.ba/public/data/documents/1611/20201231_Izvjestaj_o_stanju_bankarskog_sistema_RS.pdf
9. https://abrs.ba/public/data/documents/1434/20191231_Izvjestaj_o_stanju_bankarskog_sistema_RS.pdf
10. https://abrs.ba/public/data/documents/1244/Izvjestaj_o_stanju_bankarskog_sistema_RS_31122018.pdf
11. https://abrs.ba/public/data/documents/1129/Izvjestaj_o_stanju_bankarskog_sistema_RS_31122017.pdf